

„Niekas nežino, kas bus rytoj“¹: katalogavimo pabaiga?

Alan DANSKIN

Britų biblioteka, Didžioji Britanija, el. p. alan.danskin@bl.uk

Straipsnyje apžvelgiami iššūkiai, su kuriais ateityje gali susidurti katalogavimas dėl to, kad daugėja įvairiomis laikmenomis publikuojamų leidinių, kai tuo tarpu katalogavimui lėšų skiriama vis mažiau. Jame parodoma, kad tokioje aplinkoje katalogavimo reikšmė ne mažėja, o atvirkščiai, didėja, aptariami kai kurie katalogavimo išlikimui būtini pokyčiai.

Reikšminiai žodžiai: katalogavimas; katalogo funkcijos.

Straipsnio tikslas – apžvelgti dabartinio katalogavimo iššūkius ir aptarti, kaip juos sutikti ir nugalėti. Pagrindinis dėmesys kreipiamas ne tiek į patį katalogą, kiek į katalogavimą, nors akivaizdu, kad ir viena, ir kita glaudžiai susiję.

Pirmiausia svarbu išsiaiškinti, ką reiškia „katalogavimas“. Šiame straipsnyje katalogavimas suvokiamas plačiai jam priskiriant tokią veiklą:

- ištekliaus aprašymą, leidžiantį jį identifikuoti ir atskirti nuo kitų panašių išteklių;
- kreipties elementų identifikavimą ir kontrolę;
- ryšių su kitais ištekliais identifikavimą ir kontrolę;
- ištekliaus turinio analizę;
- dalykinimo terminų priskyrimą;
- klasifikacinių indeksų priskyrimą.

Iššūkiai, su kuriais susiduria katalogavimas, visiems gerai žinomi. Pagrindiniai iš jų, išvardyti atsitiktine tvarka, būtų tokie:

- didėjantis įvedimo duomenų skaičius;
- naujos informacijos išteklių rūšys;
- konkurencija su kitomis tarpininkaujančiomis paslaugomis;
- suvokimas, kad katalogavimas reikalauja daug išlaidų ir neatsiperka;
- finansiniai suvaržymai;
- mažėjantis kataloguotojų skaičius.

Tai bauginantis sąrašas. Viena išeitis būtų, perfrazuojant Johną Lennoną, „išjungti protą, atsipalaiduoti ir plaukti pasroviui“, kol ateis pensija ar bus pasiūlyta išeiti iš darbo abiejų šalių susitarimu, o gal persikvalifikuoti į rinkodaros konsultantus. Kitas pasirinkimas – pasitikti iššūkius ir apsvarstyti, kokia jų tikroji katalogavimui keliami grėsmė.

Apskaičiuota, kad 2004 m. vien Jungtinėje Karalystėje buvo išleista 160 000 naujų monografijų ar laidų². Nors nėra duomenų apie 2003 m., vien šis skaičius reiškia maždaug 17 000 pavadinimų, arba 18% pagausėjimą per metus. Žiūrint optimistiškai, nėra pagrindo teigti, kad katalogavimui kada nors pritrūks medžiagos. Tačiau bibliografinėms tarnyboms iškyla realus pavojus būti tiesiog užtvindytoms vis gausėjančių leidinių srauto. Tais pačiais 2004 m. Jungtinės Karalystės vyriausybės finansinė parama Britų bibliotekai, sudaranti 75% jos biudžeto, padidėjo maždaug 0,75%³ Išlaidoms viršijant pajamas maždaug 17% per metus, būtina didinti darbo efektyvumą, kad katalogavimo procesai neatsiliktų. Deja, publikuotos monografijos – tai tik nedidelė dalis visos panoramos.

Internetas iš esmės pakeitė leidybos pobūdį. Istoriskai dėl spausdinimo, pardavimo, platinimo kaštų ir sudėtingumo leidybos priemonės buvo sutelktos palyginti nedaugelio rankose, kas buvo kliūtimi naujiems leidiniams atsirasti. Dabar šis stabdantis faktorius iš esmės prarado savo galią, ir kiekvienas, turintis pakankamai iniciatyvos ir kompiuterį, gali tapti savo kūrinį leidėju. Bibliotekos įpareigojamos archyvuoti, saugoti ir suteikti prieigą prie šių naujų leidinių, tarp jų – elektroninių leidinių, tinklalapių ir blogų, kurie seniau arba iš viso neegzistavo, arba nebuvo prieigos prie jų. Nuolatinė serialinių leidinių migracija į žiniatinklį kelia naujus reikalavimus prieigai prie straipsnių. Taikant tradicinius katalogavimo procesus nebeįmanoma įveikti jau vien šių išteklių gausos. Jungtinės Karalystės domenas apima daugiau kaip 4 mln. svetainių⁴.

Atsirado naujų priemonių ir tarnybų, tarpininkaujančių suteikiant prieigą prie šios informacijos. Tarpininkavimas tarp informacijos ieškotojo ir pačios informacijos buvo

bibliotekos ir bibliotekos katalogo tradicinė funkcija. Katalogai dabar konkuruoja su *Google* ir kitomis internetinės paieškos sistemomis. Virtualūs knygynai, tokie kaip *Amazon*, pasižymi intuityvia, patogia ir vartotojui palankia sąsaja, gausiais siūlomų leidinių aprašais. Katalogai, priešingai, apibūdinami kaip sunkiai pasiekiami, nepatogūs naudotis, gana neišvaizdūs ir ribotas jų turinys⁵. Pastebima, kad OPAC naudojamosi vis rečiau, ypač tarp studentų. Mažėjant vartotojų skaičiui bus vis sunkiau pateisinti katalogavimą.

Katalogavimas brangiai kainuoja. Calhoun pranešime sakoma, kad Amerikos mokslinės bibliotekos 2004 m. su tiesioginiu vartotojų aptarnavimu nesusijusiai veiklai išleido 239 mln. JAV dolerių⁶. Tai sudaro maždaug trečdalį naujų dokumentų tradicinėmis laikmenomis komplektavimo išlaidų. Marcum⁷ nurodo stulbinančią sumą, kurią Kongreso biblioteka kasmet išleidžia katalogavimui – 44 mln. JAV dolerių. Britų biblioteka visai katalogavimo veiklai 2005–2006 m. išleido apie 5,8 mln. svarų sterlingų, t. y. maždaug 5% viso bibliotekos biudžeto.

Net jei manytume, kad katalogavimui lėšų bus skiriama pakankamai, išlieka nuojauta, kad šios profesijos gretas būtina atjauninti. Pranašaujama, kad iki 2010 m. 33% JAV kataloguotojų išeis į pensiją⁸. Dabartinė išėjimo į pensiją iš Kongreso bibliotekos banga galbūt ir yra būsimos situacijos pranašas. Kaip ir kitos pasaulio įstaigos, Britų biblioteka labai priklauso nuo Kongreso bibliotekos aukšto profesinio lygio kataloguotojų veiklos. Sprendžiant iš nesenos Leysen ir Boydston apžvalgos, mažai tikėtina, kad laisvos kataloguotojų darbo vietos užsipildytų ar kad bibliotekininkų mokymo įstaigos parengtų jas užimsiančią kataloguotojų kartą. Tai leidžia manyti, kad apskritai mažėja profesionalių kataloguotojų. Jungtinėje Karalystėje ir JAV bibliotekininkystės studijų sistemoje katalogavimo mokoma vis mažiau, o akademinė bendruomenė sensta⁹.

Kas belieka daryti? „Numalšinti mintis“ ir „grimzti į tuštumą“? Svarbu atsakyti į du su mūsų aptartais iššūkiais susijusius klausimus:

1. Ar interneto erdvėje katalogavimas apskritai vis dar svarbus ir ar ilgai jis toks išliks?

2. Jei katalogavimas vis dar svarbus, kaip jis turėtų keistis atsižvelgiant į minėtus iššūkius?

Atsakant į pirmąjį klausimą – ar katalogavimas aktualus interneto erdvėje – galima drąsiai teigti, kad „taip“, jei turima galvoje netolima ateitis, nes internetas dar nepakeitė spausdintinės, kaip tam tikroms informacijos rūšims ir tam tikroms pramogų rūšims skirtos laikmenos. Kol kas nepanašu, kad spausdintinių knygų produkcija mažėtų. Priešingai, prognozuojama intensyvi rinkos plėtra tokiose kylančios ekonomikos sistemose, kaip Kinija, Indija, Brazilija ir Rytų Europa; tuo tarpu tokiose susiformavusiose rinkose, kaip JAV ir Jungtinė Karalystė, ši plėtra sėkmingai tebevyksta¹⁰. Jei tie nauji leidiniai pateks į bibliotekų fondus, juos reikės kataloguoti.

Tačiau greičiausiai tai tik laikinas atokvėpis. Technologijos vis sparčiau sensta, ir nors kol kas vartotojai atsispiria elektroninei knygai, negalima garantuoti, kad spausdintinės knygos nelaukia vinilinės plokštelės ar kompaktinio disko likimas. Lordas Young, buvęs Thatcher vyriausybės ministras, išgarsėjęs savo pomėgiu technologinėms naujovėms, neseniai pranašavo, kad po 5 metų visi iš interneto siųsimės elektronines knygas¹¹. Vargu ar tokia prognozė pasitvirtins, tačiau, anot kai kurių aiškintojų, perversmas gali įvykti per artimiausius 10 metų¹². Ar katalogavimas beturės kokią nors perspektyvą, jei elektroniniai formatai aprėps didžiąją dalį naujojo turinio, kurį bus galima tiesiogiai pasiekti pasitelkus reikšminį žodį? Galima ginčyti nuomonę (ir tai bus daroma), kad tiesioginė prieiga prie turinio katalogavimą daro nebereikalingu.

Tokia nuomonė ignoruoja faktą, kad daugelis išteklių nėra tekstiniai ir negali būti aptikti be pridėdamų metaduomenų. Be to, iš mūsų fondų dar daug metų neišnyks spausdintinė forma. Calhoun duomenimis, pagal pačias optimistiškiausias prognozes reikės daugiau kaip 20 metų ir milijonų dolerių svarbiausioms spausdintinėms kolekcijoms suskaitmeninti¹³. Įsivaizduokime, kad stebuklingu būdu pasiekus viešosios politikos ir technologijos darną tai jau padaryta: visas pasaulio žinių lobynas suskaitmenintas ir prieinamas internete. Kokiu būdu bus tarpininkaujama prieigai prie šių neaprepiamų išteklių? Ar pakaks vien tik paieškos pagal reikšminius žodžius ir grupavimo pagal atitiktį? Neatrodė, kad *Google* ir *Microsoft* būtų tokios nuomonės. Savo visaapimančiuose skaitmeninimo projektuose šios korporacijos jau naudoja spausdintiniams originalams sudaromus katalogo įrašus.

Katalogavimas – tai šis tas daugiau nei aprašyti išteklius. Tai ir konteksto kiekvienam ištekliui nustatymas. Katalogavimas nustato santykius, susiejančius aprašomą išteklių su kitais ištekliais, su entitetais, dalyvavusiais jį kuriant ir gaminant, taip pat sąvokomis, kurias jis apima. Tai svarbi informacija, kuri vertinga realioms vartotojams. Žmonėms įdomu, ką dar yra parašęs jiems patikęs autorius, net jei yra pasirašęs skirtingais slapyvardžiais. Kitiems svarbu atpažinti kokios nors senos knygos skirtingas laidas; kai kam – gyvybiškai svarbu surasti *Lord of the Rings* savilaidos vertimą į čekų kalbą. Maždaug šimtmečio trukmės kataloguotojų darbo dėka sukurtas užrašytų žinių ir intelektinių pasiekimų žemėlapis. Kraštui pažinti daug naudingiau naudotis būtent žemėlapiu, kad ir koks neišsamus ar netobulus jis būtų, nei pačiu išsamiausių vietovardžių sąrašu.

Metaduomenų naršymo galimybės niekada nebuvo iki galo išnaudotos, todėl OPAC įgijo tokią prastą reputaciją. Spausdintiniuose ir korteliniuose kataloguose siūloma mažai kreipties elementų, tačiau išsamiai atspindimi santykiai tarp išteklių. OPAC tendencija atvirkštinė - pirmenybė teikiama

kreipties elementų skaičiaus didinimui, tačiau trūksta santykių tarp išteklių. Toks OPAC, koks jis yra dabar, neturi ateities, tačiau žiniatinklio technologijos, toli gražu nepanaikindamos katalogavimo, suteikia galimybę integruoti spausdintinių katalogų ir OPAC potencialą ir tokį dvimatį žemėlapi transformuoti į galingą orientavimo pasaulio žinių lobyne priemonę.

Katalogavimo tikslas – taupyti mūsų sukaupytų fondų vartotojo laiką ir lėšas. Jei katalogavimo dėka į mūsų fondus nukreipiami anksčiau jais nesidomėję vartotojai ir jiems padedama rasti tai, ko norima, galime laikyti, kad mūsų užduotis atlikta. Tai nauda, kuri nėra tiesioginė, ir ji sunkiai išmatuojama. Britų biblioteka gavo vyriausybės subsidiją įdomiam tyrimui, padėsiančiam įvertinti bibliotekos teikiamą finansinę naudą. Jame katalogavimas atskirai neanalizuojamas, tačiau bet kokių atveju požiūris, kad kokybinį vertinimą gali pakeisti kiekybinis, yra pamokantis¹⁴.

Netenka abejoti, kad internetu pasiekiamos informacijos kiekis neįsivaizduojamai išaugs, tuo pačiu, galimas dalykas, didės ir išteklių paieškos alternatyvūs kaštai. Viename neseniai išleistame romane prognozuojama, kad ateities kataloguotojai ir tyrinėtojai sugebės neatsilikti nuo naujos informacijos srauto tik fiziologinių manipuliacijų dėka – koreguojant jų laiko suvokimą¹⁵. Vargu ar tai įgyvendinama ne mokslinėje fantastikoje, o realiame gyvenime, tad ko belieka tikėtis „čia ir dabar“ ribose įstrigusiam kataloguotojui?

Su tam tikra isteriškumo doze reiškiamą nuomonę, kad jei neįmanoma kataloguoti interneto išteklių, tai apskritai nieko nebereikia kataloguoti. Būtų visai nereikalingas dalykas kataloguoti visus interneto išteklius. Tradiciškai bibliotekos laikėsi atrankinio požiūrio į komplektavimą ir ypač į katalogavimą. Išbandymai laukia ne tik katalogavimo, bet ir komplektavimo proceso. Ką bibliotekos nori turėti savo fonduose? Kaip joms atskirti grūdus nuo pelų, kaip sėkmingai atrinkti katalogavimui tinkamą medžiagą?

Oficialiai publikuotą medžiagą iš dalies nesunku identifikuoti, lygiai kaip ir spausdintinę, nes ji turi standartinius identifikatorius; jos sklaida ir įsigijimas daug kuo panašūs į spausdintinių leidinių. Didžioji dalis interneto išteklių gali turėti kultūrinės vertės ateities mokslininkų (arba pornografijos ekspertų) kartoms, arba neturėti jokios vertės niekam, išskyrus pačius kūrėjus. Bibliotekos labiau primins archyvus, ir dauguma interneto išteklių bus neišvengiamai laikomi labiau archyviniais nei bibliografiniais. Jie turės būti bent minimaliai tvarkomi. Kai kurios jų rūšys gali sulaukti mokslininkų dėmesio ir būti išsamiau aprašomos, tačiau tai būtų išimtis, kaip daugelio dabartinių archyvinių rinkinių atveju. Tarp šių kraštutinumų liks nemažai tinklalapių ir kitokių interneto išteklių, kuriems reikės įprastinio katalogavimo. Šie ištekliai jau gali būti šiaip taip aprašyti, tačiau sunku įsivaizduoti, kad jie savaime

automatiškai integruotųsi į platesnį bibliografinį kontekstą. Kongreso biblioteka pasiūlė prieigos lygmenį „sutrumpintą aprašą“ – „save aprašančio“ išteklių įrašą, padedantį integruoti į sąsajomis grindžiamą katalogo struktūrą¹⁶. IFLA Darbo grupė elektroninei valstybinei bibliografijai taip pat rengia tokių išteklių identifikavimo atrankos kriterijus¹⁷.

Atsakydamos į vis didesnius reikalavimus, keliamus išteklių katalogavimui, bibliotekos sėkmingai kooperuojasi, nors kai kuriais atvejais tam kliudo skirtingi standartai, stengiasi pritraukti partnerius iš leidybos, komercijos, teisių valdymo sričių, siekiant realizuoti „bibliografinį vientisumą“ ir naudotis kitų tarnybų sukurtais metaduomenimis. AACR peržiūros komitetas ir ONIX „ėmėsi iniciatyvos sukurti bendrą struktūrą, kurią tiek RDA, tiek ONIX galėtų naudoti savo srities išteklių rūšių plėtotei, ir kuri galėtų būti išteklių aprašų suderinamumo pagrindas“. Tai kukli pradžia, tačiau labai svarbus indėlis į turinio standartų tobulinimą ir atspindintis didėjančią susidomėjimą metaduomenimis, kaip esminiais identifikatorių papildymais.

Katalogavimo ateitis priklauso nuo to, ar pavyks katalogavimo procesą iš amato pertvarkyti į industriją. Tam būtinas tikslus identifikavimas skirtingais lygmenimis – tai supaprastintų metaduomenų, sukurtų skirtinguose išteklių kūrimo ir publikavimo etapuose, konvertavimą. Tai taip pat reiškia, kad gali tekti atsisakyti kai kurių pamėgtų darbo metodų. Katalogavimo procesas grindžiamas nepaprastai gausia ir nuolat besikeičiančia dokumentacija. Ši taisyklių, interpretacijų ir išimčių gausa neveiksminga ir paini. Perėjimas nuo *Anglo-American Cataloguing Rules* prie *Resource Description & Access* kalba apie principais grįstą sistemą. Tikimasi, kad joje pirmiausia bus akcentuojami ne aprašo mažmožiai, o organizavimo principai. Mes nepajėgūs visko kontroliuoti ir valdyti, todėl savo išgales turime nukreipti į tuos dalykus, kurie būtini teikiant pamatines katalogavimo paslaugas: mokėjimą sujungti bendrų atributų siejamus išteklius; gebėjimą atskirti panašius išteklius pagal konkretaus vartotojo specifines reikmes.

Privalu „įsiklausyti į savo sapnų spalvas“. Jei mes patys neturėsime aiškaus supratimo apie esminius mums svarbius dalykus, kiti tuo labiau nesupras mūsų siekių. Optimizmui yra pagrindo. Sunku įsivaizduoti internetą be katalogų: kiekvienas klestintis virtualus prekybininkas turi savo produkciją reklamuojantį katalogą; kai kurie populiarūs interneto ištekliai, tokie kaip *Internet Movie Database*, turi aiškų bibliografinį pagrindą. Egzistuoja net tokia paslauga, kuria naudodamasis kiekvienas gali susikataloguoti savo asmeninę biblioteką¹⁸. Ateis diena, kai mes visi pasidarysime kataloguotojai. „Tai nemiršta, tai nemiršta.“

Iš anglų kalbos vertė T. Auškalnis

Straipsnis parengtas pagal pranešimą, skaitytą 2006 m. Seule (Korėja) vykusioje 72-ojoje IFLA konferencijoje.

- ¹Lennon & McCartney. Tomorrow never knows. London : Northern Songs, 1966.
- ²Duomenys iš Leidėjų asociacijos svetainės: URL <http://www.publishers.org.uk/paweb/paweb.nsf/0/3CEA683597F6BC6D80256BAC005034E7!opendocument>. Site searched 5th May 2006.
- ³British Library. From knowledge to innovation: 29th annual report and accounts, 2001/2002; British Library. Making a measurable difference: annual report and accounts 2003/2004.
- ⁴British Library. Collection development policy for UK websites. URL <http://www.bl.uk/collections/british/pdf/modbritecdpwebsites.pdf>. Website visited 5th May 2006.
- ⁵Schneider, Karen G. How opacs suck. Part 1: Relevance rank (Or the lack of it) – Part 2: Checklist of shame. ALA TechSource. <http://www.techsource.ala.org/blog/Karen+G./Schneider/100003/>. Website visited 11th May 2006.
- ⁶Calhoun, Karen. The changing nature of the catalog and its integration with other discovery tools : final report. Ithaca, N.Y. : Cornell University Library, March 17th 2006.
- ⁷Marcum, Deanna B. The future of cataloguing. Address to the Ebsco leadership seminar, Boston, Massachusetts, January 16, 2005. URL <http://www.loc.gov/library/reports/CatalogingSpeech.pdf>. Site searched 9th May 2006.
- ⁸Leysen, Joan M. and Boydston, Jeanne M.K. Supply and demand for cataloguers present and future. *LRTS* 49(4), pp. 250-265.
- ⁹Morgan, John and Bawden, David. Teaching knowledge organization: educator, employer and professional association perspectives. *Journal of Information Science*, 32 (2) 2006, pp. 108-115.
- ¹⁰The British Library's content strategy consultation: meeting the knowledge needs of the nation. <http://www.bl.uk/about/strategy/pdf/contentstrategy.pdf>, p.15. [Website accessed 15/5/05].
- ¹¹Midweek. BBC Radio 4. Broadcast 5th April, 2006 21:30 BST.
- ¹²McCrum, Robert . E-read all about it. *The Observer*. Review 15th January 2006, p. 23.
- ¹³Calhoun, Karen. The changing nature of the catalog and its integration with other discovery tools : final report. Ithaca, N.Y. : Cornell University Library, March 17th 2006.
- ¹⁴Measuring our value: results of an independent economic impact study commissioned by the British Library to measure the Library's direct and indirect value to the UK economy. <http://www.bl.uk/about/valueconf/pdf/value.pdf>
- ¹⁵Banks, Iain M. The algebraist. London : Orbit, 2004.
- ¹⁶Library of Congress. LC implementation plans for access level MARC/AACR Records. <http://www.loc.gov/catdir/access/accessrecord.html>
- ¹⁷Minutes of the IFLA Working Group on (Electronic) National Bibliographies, 18th -20th November 2004, Prague. *IFLA Bibliography Section Newsletter*, December 2004. <http://www.ifla.org/VII/s12/pubs/s12-newsletter-Dec04.pdf>.
- ¹⁸LibraryThing. <http://www.librarything.com/>